

Dokumentation i et nyt lys

Af Nina Ventzel Riis

1. Indledning

Gennem en undersøgelse af bygningsdokumentationsfeltets udvikling i løbet af de sidste par hundrede år vil man se, at feltet selvfølgelig har gennemgået en udvikling frem til i dag. Udviklingen har både været nødvendig og naturlig, og den er sket i takt med den almene udvikling i samfundet, især i forbindelse med digitaliseringen af arbejdsprocesser. Inden for feltet bygningsdokumentation er der som på så mange andre områder, sket en udvikling i retning af 'jo hurtigere og grundigere vi når målet, jo bedre'. Og det er for så vidt også en fin tanke at kunne lave for eksempel en opmålingstegning med mange flere detaljer på samme eller måske endda den halve tid. Men én ting er at arbejde for at blive bedre til at nå vores mål, en anden er at se på målet og vurdere, om det er det rigtige eller eneste mål der findes. Ser man på opmålingstegninger, der er lavet for flere hundrede år siden, er det stort set samme type tegning som dem, vi i dag kan frembringe med det nyeste og bedste udstyr (fig. 1). Den udvikling, der er sket, er, at tegningen højst sandsynligt har flere detaljer, men nok især at tegningen i dag med moderne måle- og computerkapacitet har været hurtig at lave. Denne type tegning er god at have, når vi skal formidle konkrete informationer om bygningen (størrelse på bygningen, planløsning, rumforløb, konstruktive detaljer osv.), både mens byg-

ningen fortsat eksisterer og senere, når bygningens eksistens begrænser sig til at være en historie, der skal fortælles. Spørgsmålet er, om hele historien kan fortælles blot ud fra en række opmålingstegninger og nogle fotografier? Eller om de historier, vi gerne vil fortælle fremtiden om vor tids bygninger, kræver mere nuancerede fortællinger?

Der er i tiden en tendens til, at bygninger restaureres 'for meget' i forbindelse med ombygninger og istandsættelser. Enten fordi det ikke er restaureringsarkitekter, der står for ombygningen, og at vigtige historiske eller arkitektoniske træk derfor overses, eller fordi man 'glemmer' at en restaurering altid bør tage udgangspunkt i en undersøgelse og efterfølgende værdisætning af den enkelte bygning, og ikke skal ende ud med, at bygningens indre ligner en hvilken som helst anden nyopført bygning med hvide glatte flader og store åbne rum. Sørger man derimod for, at kommende restaureringer bygger på en grundig dokumentation, vil man ikke blot have sørget for, at fremtiden kan se, hvilken bygning der stod på dette sted på et givent tidspunkt, men også være i besiddelse af et brugbart grundlag for den videre bearbejdning og restaurering af bygningen. I en grundig dokumentation af en bygning vil der kunne findes mange svar på, hvad der vil være rigtigt at gøre ved en given bygning for at sikre dens berettigelseseksistens i fremtiden. Historiske bygninger skal ikke kun berige

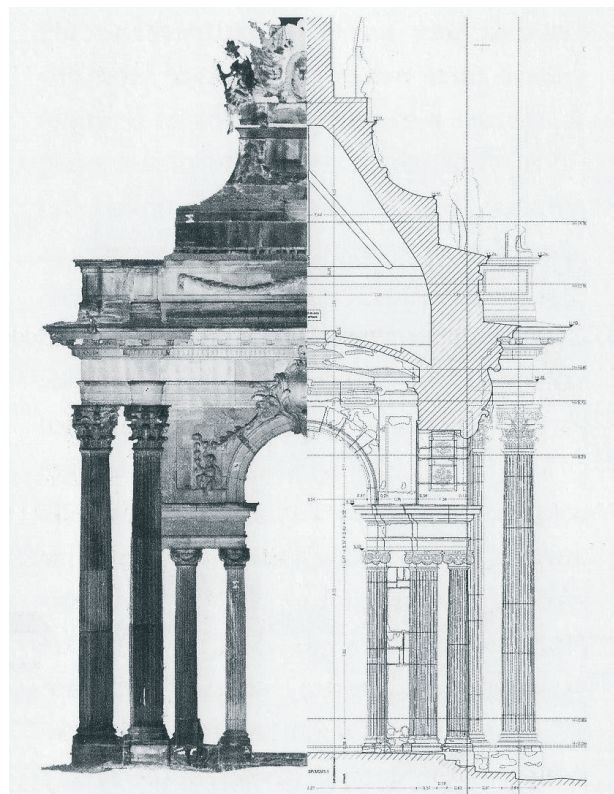
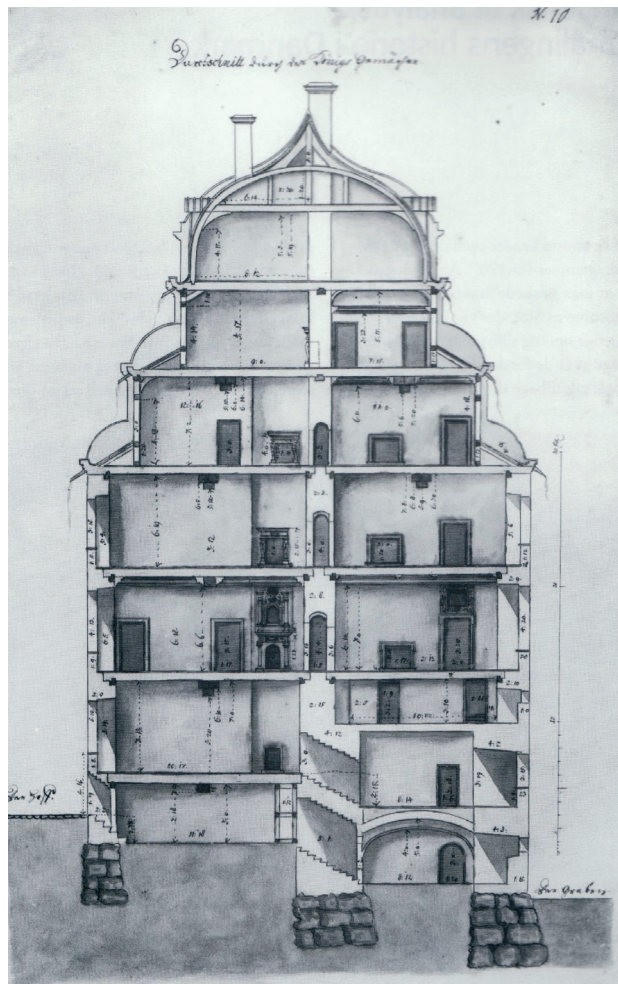

Fig. 1. Til venstre ses et snit af Københavns Slot opmålt i 1707. Til højre ses et ukendt objekt (fra bogen *Architecture in existing fabric*, s. 66), opmålt i nyere tid med en 3D laserscanner, hvor punktskyen ses til venstre og scannerens grafiske fortolkning til højre. Opmålingsmetoderne er forskellige men målet med dokumentationen er det samme, på trods af en tidsforskel på ca. 300 år på de to dokumentationer.

os med fantastiske rumligheder og fine håndværksdetaljer, men også viderelevere historier om det liv, der har været levet i bygningerne før vores tid. Disse historier skal ikke restaureres væk, men fremhæves og føres med ind i fremtiden. Dokumentationen skal

hjælpe os med at beskrive bygninger og deres værdier, og det er derfor vigtigt, at vores dokumentationsmetoder udvikler sig, så de følger med vores opfattelse af, hvad en værdi er, og hvilke værdier vores bygninger indeholder.

2. Dokumentation – Dokument. Hvad er det?

En dokumentation skal kunne tale for sig selv, når den i fremtiden skal formidle oplysninger om et givent objekt, til nogen der måske aldrig har oplevet objektet selv. Objektet, lad os kalde det bygningen, vil altid være den primære kilde. Det er primært bygningen, der giver os oplysninger til dokumentationen og dokumentet må derfor anses som værende den sekundære kilde til bygningens historie og værdisæt.

For at få mulighed for at se kritisk på dokumentationsfeltet, som det ser ud i dag, kan det være nyttigt at kaste et blik på begrebet dokumentation ved at vælge et andet synspunkt, end det vi har til dagligt.

Den franske filosof Michel Foucault (1926-1984) har udtalt sig om dokumentet og monumentet og om forskellen på disse to begreber:

»Hvis et værk betragtes som et dokument, betragtes det med henblik på de (eventuelt skjulte) sammenbindende intentioner, der kan fortolkes ud af det. Hvis det derimod betragtes som et monument, betragtes det med henblik på selve dets fremtræden som en hændelse, der i en vis forstand har sin egen ret.«¹

Heri ligger en diskussion omkring opfattelsen af bygningen samt dokumentationen af bygningen som henholdsvis primær og sekundær kilde til bygningshistorien. Ser man bygningen som den primære kilde, må man nødvendigvis *kende bygningens sprog* for at kunne *tale med bygningen*, fortolke den og dermed få viden ud af denne. Kender man ikke bygningens sprog, er der stor risiko for, at man i undersøgelsen af bygningen overser eller misforstår vigtige informationer. Udfordringen ligger i at håndtere subjektive informationer på en objektiv måde, både i dokumentationsprocessen men også i aflæsningen og brugen af dokumentationen på et senere tidspunkt. Måske har vi allerede op til flere sprog at kommunikere med

bygningen på. Når vi dokumenterer en bygning i dag, indgår vi i en dialog med bygningen via vores eksisterende dokumentationsmetoder. At måle en bygning kræver, at vi har øjnene åbne for det, der dukker op og ikke blokerer for nye oplysninger og fortællinger fra bygningen via forudindtagede meninger om bygningens liv. At registrere, det vi ser, kræver både en viden om det der måtte dukke op, samt en åbenhed over for tegn og spor, vi endnu ikke helt ved, hvad kan betyde. På samme måde er en fotoregistrering også en slags samtale med en bygning. I stedet for at 'skyde i blinde' må vi forsøge at indfange bygningens karakter og derudfra fortælle historien om bygningen. Selv i en fotoregistrering bør der ligge en fortolkning og derudfra en række til- og fravalg bag arbejdet. Men hvis opmåling og fotoregistrering kan ses som metoder til at indgå dialog med bygningen, hvilke metoder mangler vi så for at få den fulde fortælling om en bygning? Når Foucault taler om at gøre monumenter til dokumenter, er han inde på, at vi skal undersøge objekterne og *bringe dem i tale*, og dermed afdække, hvad de historiske objekter giver udtryk for.² Foucault er langt fra den eneste, der bruger denne sproglige terminologi *at tale med bygninger*. Gunhild Eriksdotter,³ Johannes Exner⁴ og senest bøgerne *Architectural voices – Listening to Old buildings*⁵ samt Adrian Fortys *Words and Buildings*⁶, er blot nogle af de forfattere og værker, der tager emnet op omkring det at gå i dialog med vores historiske bygninger som middel til at nå en forståelse af, hvad de rummer af historier og viden. Det kræver dog, at vi taler samme sprog som bygningerne, og at vi formår at beskrive og håndtere de oplysninger, vi får ud af dem.

Der ligger et potentiale i feltet *at kommunikere med bygninger*, som med den rette tilgang til emnet, vil kunne give os flere informationer om bygningerne samt

Fig. 2. Parti fra katedralen i Saint-Lô, Normandiet. Gennem skitsen formår Ruskin at indfange detaljer, dybdevirkninger, lysforhold og materia-lestrukturer. Skitsen er ikke et målbart dokument, men giver alligevel en række informationer af det dokumenterede objekt. Illustration: John Ruskin, omkring 1850.

bedre vilkår for at kunne beskrive hvilke informationer, vi får ud af bygningerne og dermed være i stand til at dokumentere og videregive disse informationer til eftertiden. En af Foucaults pointer er netop også, at vi med historiske undersøgelser ikke kun skal vise, hvordan tingene *har* været, men også hvordan de er i nutiden. Vi skal gå til bygningerne, som de er, og se, hvad de kan give os lige nu. Ifølge Foucault er der brug for de traditionelle historikere til at afdække historien, men hvis historien skal indplaceres i nutiden, har vi også brug for at kunne forklare og nedskrive vores oplevelser af objekterne i en nutidig kontekst. I stedet for at anskue objekterne ud fra, hvorvidt de udgør et sammenhængende hele, hvor hver enkelt del har en systematisk plads i forhold til helheden, foretrækker Foucault at fokusere på, hvordan objekterne konstituerer en *mangfoldighed* af indbyrdes relationer.⁷ Man kan herudfra stille spørgsmålstejn ved, om det er nok 'kun' at dokumentere det, vi kan røre ved, måle med en tomkestok og beskrive med de metoder, vi kender i dag, hvis man vil vise mangfoldigheden i et objekt og dermed også indplacere objektet i en nutidig kontekst?

At gå i dialog med bygningerne og dermed forstå, hvad de har at sige, kræver, at vi har et sprog, der kan beskrive de værdier, der skal registreres og dokumenteres. Det værktøj, vi som arkitekter læser og fortolker bygningerne med i dag, består typisk af tegninger, der genereres gennem opmålinger samt fotoregistreringer, der viser billeder af helheder såvel som detaljer. Derudover kan der tilføjes konservatorens, historikerens og arkæologens undersøgelser. Med disse metoder kan man komme langt i den proces, det er at forstå en bygning. Men forståelsen vil også bære præg af de metoder, vi bruger til at tolke bygningen med. Og da de metoder, vi bruger i dag stort set alle behandler de målbare og konkrete vær-

dier i bygningerne, er der noget, der kunne tyde på, at det også er en meget målbar og konkret fortolkning og derudfra forståelse, vi har af vores bygninger. Der findes mange dygtige mennesker inden for bygningsdokumentationsfeltet i dag, men er feltets grænser nu også de rigtige, og hvis ikke, formår vi så at færdes uden for de i dag valgte grænser? En dokumentation består altid af en række valg og dermed også fravalg, og i stedet for se på det vi gør, kunne det måske tjene til noget godt at se på det, vi ikke gør, men måske burde gøre. Arkitektur er skabt for vores sanser og ikke kun for at skabe læ for diverse vejrfænomener. Vi bør derfor åbne op for at dokumentere for mere end blot synssansen.

Den østrigske sprogfilosof Ludvig Wittgenstein (1889-1951) skelner mellem på den ene side det, vi kan *tale om*, og på den anden side det, der *viser sig* – det vi ikke kan tale om. Herfra det kendte citat fra Wittgensteins værk *Tractatus logico-philosophicus* fra 1922:

»Det, hvorom man ikke kan tale, derom må man tie«⁸

Sproget kan, ifølge den tidlige Wittgenstein, kun hjælpe os et vist stykke vej til erkendelsen. Den sande erkendelse opnås derimod gennem sansning og erfaring. Han mener, at der er noget man kan betegne som *det mystiske*, men at dette er umuligt at tale om. Overført på dokumentationsfeltet er der noget, vi kan tale om og dermed registrere og dokumentere. Noget andet viser sig kun og er umuligt at tale om, og det må vi derfor lade være med – ifølge den tidlige Wittgenstein. Senere i sin karriere, ændrer Wittgenstein dog mening og siger, at grunden til, at der opstår meningsforstyrrende problemer, er, at vi bruger sproget forkert og for unøjagtigt. Vi skal blive mere bevidste om, hvordan vi bruger sproget, for når sproget bliver for upræcist, opstår der misforståelser i den erkendelse, vi vil opnå. I sit senere værk *Filosofiske Undersøgelser*⁹ behandler Wittgenstein emnet *det private sprog*, der f.eks. er det, der bruges, når vi som arkitekter, byg-

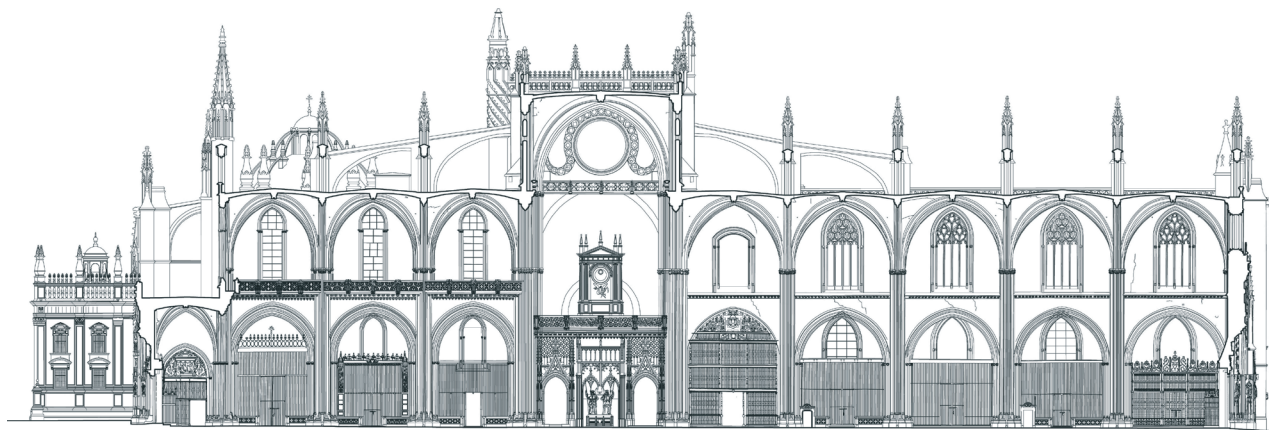

Fig. 3. Katedralen i Sevilla blev i 2007 opmålt med totalstation. Udover at opmålingen er rigt detaljeret, er den også uhyre præcis. Dog er der i alle opmålingstegninger tilvalg og fravalg, hvilket også er tilfældet her, hvor for eksempel materialestrukturer, farver, lysforhold og stedets atmosfære ikke er repræsenteret i tegningen. Opmåling og tegning: Antonio Almagro Gorbea, 2007.

ningsarkæologer eller historikere oplever en bygning på egen hånd, uden at sætte ord på det vi oplever. Og det er netop det, der er problematisk i forhold til vores dokumentationer. Vi oplever og erkender bygningen gennem vores sanser, når vi besøger bygningen, men har ikke sprog eller metoder til at dokumentere hverken oplevelse eller erkendelse. Vi dokumenterer det, vi har metoder til, resten beholder vi, ifølge Wittgenstein, som privat sprog inde i os selv.

Så mens Wittgenstein taler om at opnå erkendelse gennem sansning, og at vi mangler et sprog for at kunne beskrive det mystiske, mener Foucault altså at mangfoldigheden, det skæve og kaotiske skal med i vores historieopfattelse for at give et komplet billede af historien og ikke kun vise, hvordan tingene *har* været, men også vise hvordan de er lige nu. Wittgenstein peger på, at den sande erkendelse opnås gennem sansning og erfaring af nuet. Ved at sanse og erfare nuet, må vi kunne

Fig. 4. Hvordan dokumenterer man de uhåndgribelige værdier i en bygning som for eksempel dagslysets karakter, lyden af rummet, overfladernes udtryk og andre spor af tid, - alt det vi tilsammen kan karakterisere som bygningens atmosfære? Ørslev Kloster 2006 og Pompeii 2009. Foto: Nina Ventzel Riis.

beskrive det, der omgiver os i en bygning, ikke kun det konkrete men også det sanselige. Som Professor på arkitektskolen Aarhus, Niels Albertsen, udtrykker det:

»(...) herfra udstråler atmosfæren. Og den hører til hos os, ikke som en sjælstilstand, vi projicerer over i tingene, men som noget vi sporer eller fornemmer gennem vort kropslige nærvær, idet vi fornemmer, hvordan vi befinder os kropsligt i vor omverden. »Atmosfæren er en fælles virkelighed for det der sanses og den der sanser«, ¹⁰

Atmosfæren, det mystiske eller mangfoldige i en bygning er noget af det, vi har svært ved at sætte ord på og beskrive, og der findes derfor mange 'atmosfæreløse' dokumentationer af vores arkitektoniske kulturarv. Dog kan de fleste nok blive enige om, at den særlige atmosfære eller stemning, ofte er grunden til, at et værk netop er udnævnt som kulturarv, erklæret umisteligt og dermed fredet. Men kan man have en bærende fredningsværdi, man ikke kan beskrive? Og hvordan forvalter man og passer på en værdi der ikke er beskrevet?

3. Oplevelse versus dokumentation af den arkitektoniske kulturarv

Noget kunne tyde på, at vi opfatter oplevelsen af den arkitektoniske kulturarv og dokumentationen af den arkitektoniske kulturarv – som to helt forskellige ting. Spørgsmålet er, om vi gør dette bevidst, fordi vi synes, disse to ting skal holdes adskilt, eller om vi gør det, fordi vi ikke har metoder til at dokumentere, det vi oplever i bygningerne? Jeg tror de fleste fagfolk inden for arkitekturdokumentation, er bevidste om, at vi oplever mere, end vi formår at dokumentere. Men som Wittgenstein antyder, bruger vi ofte vores private sprog, og holder oplevelserne inde i os selv. Skal vi sætte ord på en oplevelse, bliver det ofte i formule-

ringen 'Det er fantastisk at være i bygningen, her er en helt særlig stemning' og et udsagn som dette, siger ikke noget om, hvorfor det er fantastisk, eller hvordan den særlige stemning kommer til udtryk. Og det siger slet ikke noget om karakteristikken af de værdier, der gør det fantastisk at være i bygningen.

4. Opsummering – Langt mellem værk og dokumentation?

Når en bygning dokumenteres, sker det altid ud fra en række tilvalg og fravalg. Vi vælger selv, hvad der dokumenteres, og hvad der ikke dokumenteres. Når noget dokumenteres, er der mulighed for at det skrives ind i historien, mens det, der ikke dokumenteres, vil forsvinde og med tiden glemmes. Vi har et ansvar for at tage stilling til, hvad der skal dokumenteres, og hvad der ikke skal. At træffe den rigtige beslutning er svær, måske nærmest umulig, for hvem kan forudsige, hvad fremtiden ønsker at vide om fortiden? At besøge en bygning er/bør være en sanseoplevelse. Og hvis arkitektur er skabt til alle vores sanser, hvorfor så kun dokumentere til synssansen? Kunne man ønske, at dokumentationen af den arkitektoniske kulturarv og oplevelsen af den arkitektoniske kulturarv nærmede sig hinanden noget mere? Og hvis erkendelse sker gennem sansning og gennem arbejdet og undersøgelsen af en bygning eller andet arkitektonisk objekt, kræver nye erkendelser så ikke nye metoder?

Projektets fremtidige retning vil gå imod at udvikle strategier for, hvordan dokumentationsfeltet kan udvides med registreringen af sansede værdier. Det er vigtigt at slå fast, at de metoder, vi har i dag, fungerer og udføres med en stor, faglig dygtighed, men at problemet ligger i vores indkredsning af dokumentationsfeltet som værende et naturvidenskabeligt område, hvor

alle værdier kan måles og vejes og hvor svaret på vores spørgsmål typisk er et tal. Den arkitektoniske kulturarv er meget mere end materialer og proportioner. Det er en oplevelse, der vækker sanserne og inddrager kroppen såvel som sindet. Derfor er tiden også inde til at implementere en mere fænomenologisk tilgang til bygningsdokumentation som supplement til vores nutidige anvendte og anerkendte metoder.

Noter

1. Foucault 2005 s. 17.
2. Foucault 2005 s. 17.
3. Eriksdotter 2005, s. 11: Den antikke forfatter Plinius skulle have sagt: »De fleste huse är tysta. Det finns några hus som talar. Och så finns der några få som sjunger«.
4. Exner 2007, s. 57: »De (bygningerne) har altså levet. At leve indebærer livsytringer, forandringer, udvikling. De er historiske væsener, som jeg har oplevet og stadig er meget optaget af.«
5. Littlefield and Lewis 2007.

6. Forty 2000.
7. Foucault 2005.
8. Wittgenstein 1963.
9. Wittgenstein 1971.
10. Albertsen 1999, s. 7.

Litteratur

- Albertsen, Niels: Urbane atmosfærer. *Sociologi i dag*. Nr. 4, 1999, s. 5-29.
- Eriksdotter, Gunhild: *Bakom Fasaderma*. Stockholm 2005.
- Exner, Johannes: Den historiske bygnings væren på liv og død. *Fortiden for tiden: Om genbrugskultur og kulturgenbrug i dag*. Århus 2007.
- Forty, Adrian: *Words and Buildings, a Vocabulary of Modern Architecture*. New York 2000.
- Foucault, Michel: *Vidensarkæologien*. Århus 2005.
- Littlefield, David & Saskia Lewis: *Architectural Voices: Listening to old buildings*. West Sussex 2007.
- Ruskin, John: *Arkitekturens syv lamper*. Århus 2005.
- Wittgenstein, Ludwig: *Tractatus logico-philosophicus*. London 1922.
- Wittgenstein, Ludwig: *Filosofiske Undersøgelser*. København 1971.